

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ*

‘Υπό A. S. MANTIKA
τοῦ Πανεπιστημίου Λονδίνου

«*H' Ἐλπὶς εἶναι ἔνα καλὸ πρόγευμα, ἀλλὰ πτωχὸς δεῖπνος*», εἶπε ὁ Sir Francis Bacon καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ κ. George Woods, Πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης, εἰς ἓνα τελευταῖον ἥρθρον του εἰς τὸ Foreign Affairs καὶ συνεχίζει : «Τὸ 1960 ἥρχισε μὲ ἐλπίδας διὰ τὰς οἰκονομικῶς ὑπαναπτύκτους χώρας καὶ σήμερον, πέντε ἔτη μετέπειτα, φαίνεται ἀμφίβολον τί θὰ ἀποδώσῃ ἡ δεκαετία. Ἀντὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ιστορίαν ως ἡ δεκαετία της Kennedy, ἐὰν δὲν ληφθοῦν σοβαρὰ μέτρα, θὰ καταχωρηθῇ εἰς τὴν ιστορίαν ως «δεκαετία ἀπογοητεύσεως».

* *

Δύο τρίτα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς ζοῦν εἰς ὑπαναπτύκτους χώρας.

Μία κατανομὴ τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ κατηγορίας ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, (τὸ ὅποιον εἶναι ἔνα τῶν κριτηρίων ἀναπτύξεως) δίδει :

Πολὺ πτωχαὶ χῶραι (κάτω τῶν \$ 100 κατὰ κεφαλὴν ἐτήσιον ἐθνικὸν εἰσόδημα πληθ. 990 ἑκατ.

Πτωχαὶ χῶραι (κάτω τῶν \$ 250 κατὰ κεφαλὴν ἐτήσιον ἐθνικὸν εἰσόδημα πληθ. 1150 ἑκατ.

Μεσαίου εἰσοδήματος χῶραι (κάτω τῶν \$ 750 κατὰ κεφαλὴν ἐτήσιον ἐθνικὸν εἰσόδημα πληθ. 390 ἑκατ.

Τύψηλοῦ εἰσοδήματος χῶραι (ἄνω τῶν \$ 750 κατὰ κεφαλὴν ἐτήσιον ἐθνικὸν εἰσόδημα πληθ. 810 ἑκατ.

Εἰς τὰς πολὺ πτωχὰς καὶ πτωχὰς χώρας, ἡ ραγδαία αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ, ὀφειλομένη εἰς καλλιτέρας ὑγιειονομικὰς συνθήκας διαβιώσεως, καὶ ὁ πληθωρισμός, κρατεῖ τὸ πραγματικὸν ποσοστὸν αὔξησεως τοῦ ἐθνικοῦ εἰσό-

* 'Ανακοίνωσις γενομένη εἰς τὴν 'Ελληνικὴν Εταιρείαν Οἰκονομικῶν 'Επιστημῶν τὴν 20 Μαΐου 1966.

δήματος εἰς χαμηλά ἐπίπεδα, ἵσως ὅχι πέραν τοῦ 1% ἐτησίως καὶ οὕτω τὸ εἰσόδημα ἀπὸ \$ 120 κατ' ἔτος καὶ κατὰ κεφαλὴν ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, θὰ ἔχῃ φθάσει τὰ \$ 170 εἰς τὸ τέλος τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνος.

Ἐν τῷ μεταξύ, τὰ πλούσια κράτη γίνονται όλονέν πλουσιώτερα. Τὸ μέσον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα ἀπὸ \$ 1.800 θὰ γίνη ἐντὸς τῆς τριακονταετίας \$ 3.000 ἥτοι αὔξησις \$ 1.200 ἔναντι ὡς ἀνέφερα \$ 50 τῶν πτωχῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν.

Οὕτω τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν ὑπαναπτύκτων καὶ ἀνεπτυγμένων χωρῶν, γίνεται ὁσημέραι μεγαλύτερον καὶ τοῦτο παρὰ τὸ γεγονός ὅτι σήμερον αἱ εὐημεροῦσαι ἀνεπτυγμέναι χῶραι θεωροῦν εὐθύνην των καὶ καθῆκον των νὰ ὑποβοηθήσουν τὰς ἐν ἀναπτύξει χώρας.

Ἡ ἰδρυσις τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης (I.B.R.D.) καὶ τοῦ Διεθνοῦς Ταμείου (I.M.F.) τὸ 1945, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην συνδεδυασμένην προσπάθειαν εἰς τὸν τομέα αὐτόν. Ἡ προσπάθεια αὕτη συνεπληρώθη τὸ 1956 διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Διεθνοῦς Ἐταιρείας Χρηματοδοτήσεων (I.F.C.) καὶ ὠλοκληρώθη διὰ τῆς δημιουργίας τὸ 1960 τοῦ Διεθνοῦς Ὀργανισμοῦ Ἀναπτύξεως (I.D.A.).

Οὕτω ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν ρόλον τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης, δυτική τοῦ ὁ δανεισμὸς διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ἐκ τοῦ πολέμου καταστραφεισῶν χωρῶν, ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Διεθνῆ Ὀργανισμὸν Ἀναπτύξεως, σκοπὸς τοῦ ὄποιου εἶναι ἡ χρηματοδότησις ἀναπτύξεως χωρῶν πολὺ πτωχῶν διὰ νὰ δανεισθοῦν ὑπὸ συμβατικούς ὅρους.

Ἡ πρόδος αὐτῇ δὲν εἶναι τυχαία, ἀποτελεῖ συνάρτησιν καὶ κορύφωμα τῆς ἴδιωτικῆς προσπαθείας εἰκοσάδος χωρῶν ἀν καὶ ἡ ἴδιωτικὴ προσπάθεια διαφέρει ἀπὸ τὴν διεθνῆ καθ' ὅτι σπανίως εἶναι ἀνιδιοτελής ἥτοι σπανίως χορηγεῖται ἐλευθέρα ἡ ἀδέσμευτος.

Οὕτω οἱ γνωστοὶ Ὀργανισμοὶ τῶν H.P.A., ὡς ὁ A.I.D. (Ὕπηρεσία Διεθνοῦς Ἀναπτύξεως), P.L. 480, Export-Import Bank, ὡς καὶ οἱ συναφεῖς ὁργανισμοὶ ἐν Δ. Γερμανίᾳ, Kreditanstalt für Wiederaufbau, ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ, κλπ. ἔχουν διττὸν σκοπὸν ἀφ' ἐνὸς τὴν ἀνάπτυξιν πτωχῶν χωρῶν διὰ τῆς παραλλήλου ὅμως ὑποβοηθήσεως τῶν ἔξαγωγῶν των, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἔξυπηρέτησιν πολιτικῶν συμφερόντων.

Ἡ διεθνῆς προσπάθεια εἰς αὐτὸν τὸν τομέα συνεχίσθη διὰ τῆς δημιουργίας πλείστων ὄσων ὁργανώσεων ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν 'Ηνωμένων Ἐθνῶν καὶ μή. Οὕτω ἔχομεν τὸ Εἰδικὸν Ταμεῖον τῶν 'Ηνωμένων Ἐθνῶν, (United Nations Special Fund—(S.U.N.F.E.D.), τὸ O.O.S.A. Ὀργανισμὸν Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως—(Organization for Economic Cooperation and Development O.E.C.D.), τὸ Εὐρωπαϊκὸν Ταμεῖον Ἀναπτύξεως (European Development Fund), τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος τὸ Social Progress Trust Fund, τῆς Ἐπιτροπῆς μεταξύ Ἀμερικανικῶν Κρατῶν διὰ τὴν Συμμαχίαν διὰ τὴν Ἀνάπτυξιν (Inter-American Committee for Alliance, for Progress,

τὴν Ἀφρικο-Ασιατικὴν Τράπεζαν Ἀναπτύξεως, καὶ σωρείαν ἄλλων παρεμφερῶν ὅργανισμῶν, ὡς δὲ F.A.O. UNICEF, UNESCO, τὰ διάφορα Consortium, κλπ.

Ἡ πλέον πρόσφατος προσπάθεια εἰς τὸν τομέα αὐτὸν εἶναι ἡ Ἰδρυσις τοῦ Συμβουλίου Ἐμπορίου καὶ Ἀναπτύξεως τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν (United Nations Trade and Development Board), κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ UNCTAD (United Nations Conference of Trade and Development) τὸ 1964. Μεταξὺ τῶν ἐπιτεγμάτων τοῦ Συνεδρίου τούτου ἡτο ἡ ἀναγνώρισις ὀρισμένων βασικῶν προβλημάτων τοῦ ὑπαναπτύκτου κόσμου καὶ κυρίως ἡ ἀνάγκη συνεχοῦς καὶ ἐπαρκοῦς ροῆς κεφαλαίων πρὸς τὰς ἐν ἀναπτύξει χώρας, καὶ τοῦτο ἔνεκα τῆς συνεχῶς διογκουμένης ἐπιβαρύνσεως τῆς ἐξυπηρέτησεως τοῦ ἔξωτερικοῦ χρέους τῶν χωρῶν αὐτῶν.

Μία μελέτη τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης δεικνύει ὅτι διαρκούσης τῆς δεκαετίας 1955-1964 τὸ διεθνὲς δημόσιον χρέος τῶν χωρῶν μὲν χαμηλὸν εἰσόδημα ἀνῆλθεν ἀπὸ \$ 9 δισεκατομ. εἰς \$ 33 δισεκ. καὶ ἡ ἐξυπηρέτησις αὐτοῦ ἀνῆλθε ἔτι ταχύτερον ἀπὸ \$ 700 ἐκ ατ. εἰς 3,5 δισεκ ατ. "Ητοι ἀφ' ἐνδε τὸ χρέος ηὔξηθη τρισήμισυ φοράς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐξυπηρέτησις αὐτοῦ ἐπενταπλασιάσθη (βεβαίως εἰς τοὺς ὡς ἄνω ἀριθμοὺς δὲν περιλαμβάνονται αἱ δωρεαί).

Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ, λέγει δὲ Πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης, εἶναι ὅτι αἱ χῶραι αὗται ὡς σύνολον ὀφείλουν ν' ἀφιερώνουν πλέον τοῦ 10% τῶν εἰς ξένον συνάλλαγμα ἐσόδων των, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ χρέους των. Τὸ ποσοστὸν αὐτὸν τὸ θεωρεῖ ἐπικινδύνως ὑψηλὸν καθ' ὅτι τοῦτο σημαίνει ὅτι σοβαρὸν μέρος τῶν εἰς ξένον συνάλλαγμα ἐσόδων, ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν προγενεστέρων ὑποχρεώσεων ἀντὶ νὰ χρησιμοποιῆται διὰ νέα παραγωγικὰ ἔργα, καὶ προσθέτει ὅτι ἐάν ὁ ρυθμὸς αὐτὸς συνεχισθῇ τότε ἐντὸς 15-ἔτῶν ἡ ἐκροή αὐτὴ θὰ ἀντισταθμίζῃ τὴν εἰσροήν ξένου συναλλάγματος.

Ἐπὶ τοῦ ἴδιου θέματος μία ἔκθεσις (4-5-65) τοῦ Ἀμερικανικοῦ Ὅργανου A.I.D. ὑπογραμμίζει τὸν κίνδυνον τὸν ὅποῖον περικλείουν εἰς τὴν προσπάθειαν οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, μεγάλαι πληρωμαὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν δανείων ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ. "Ως κύριον αἴτιον τῆς κρίσεως εἰς τὸν τομέα τῶν χρεῶν (Debt Crisis), ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ, δὲ A.I.D. ἐπισημαίνει τὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν πολιτικὴν βοηθείας ἀπὸ δωρεὰς αἵτινες ἀντεπροσώπευον π.χ. τὸ 90% τῆς Ἀμερικανικῆς βοηθείας διὰ τὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ 1946 ἕως τοῦ 1955, εἰς δάνεια σήμερον ἀντιπροσωπεύουν 70% τῆς βοηθείας τῶν H.P.A. Ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι αἱ ἐν ἀναπτύξει χῶραι ἔξοφλοι σήμερον \$ 4,5 ἔως \$ 5 δισεκατομ. περίπου κατ' ἔτος ἔναντι \$ 1 δισεκατομ. πρὸ 10 ἔτῶν. Προβλέπει δὲ ἔναν τριπλασιασμὸν τῶν ὀφειλομένων χρεῶν μέχρι τοῦ 1975 ἐάν τὸ σημερινὸν ὑψος δανειοδοτήσεως συνεχισθῇ καὶ προσ-

Θέτει δια τούς τελευταίους 10 έτην τὸ βάρος τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν δανείων ηγέτη τόσον ταχέως ὥστε νὰ ἀντισταθμίζῃ μέγα μέρος τῆς αὐξήσεως τῶν ποσῶν βοηθείας. Οὕτω ἐνῷ τὸ 1955 μόνον τὸ 8% τῆς ἐξωτερικῆς βοηθείας ἀπερροφήθη ἀπὸ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὑπαρχόντων δανείων, τὸ 1964 τὸ ποσοστὸν αὐτὸν εἶχεν ἀνέλθει εἰς 50% περίπου τῆς ἐξωτερικῆς βοηθείας, εἰς δάνεια καὶ 30% εἰς βοηθείας ἐν γένει (δάνεια καὶ δωρεάς).

Τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια περιλαμβάνονται εἰς τὴν ἔκθεσιν, δειγμούουν δια τοῦ καὶ εἰς τὸ σημερινὸν τῶν ὕψος ἐὰν παραμείνουν τὰ ἐπιτόκια, τὰ προγράμματα βοηθείας κινδυνεύουν ἐν καιρῷ νὰ καλύπτουν μόνον τὰς ἐκ τῶν δανείων ὑποχρεώσεις. Τὸ σύνολον ἐξωτερικοῦ χρέους τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν, τὸ ὅποιον ὡς ἀνεφέραμεν ἀνῆλθεν ἀπὸ \$ 9 δισεκατομ. τὸ 1955 εἰς 35-36 δισεκατομ. τὸ 1965, θὰ ἀνέρχεται εἰς \$ 90 δισεκατομ. τὸ 1975 διόπτε θὰ ἀπαιτοῦνται \$ 8-9 δισεκατομ. εἰς τόκους καὶ χρεολύσια κατ' ἔτος ἔναντι \$ 0,8 δισεκατομ. τὸ 1955, (ἥτοι δεκαπλασιασμὸς αὐτῶν).

Ἐν ἀντιθέσει, ἡ ἔκθεσις τοῦ Διεθνοῦς Ταμείου, τῆς 25ης Μαρτίου 1965, ἀναφέρει ἔνα ἄλλο μειονέκτημα, δια τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν ἐν ἀντιτροσωπεύει ὑπερβολικὴν προσφυγὴν εἰς πιστώσεις προμηθευτῶν, σχετικῶς βραχυπροθέσμους, αἵτινες προσεφέρθησαν ὑπὸ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν ὡς ἐν ὑποπροϊὸν τοῦ προγράμματος τῶν ἐξαγωγῶν.

Εἰς πολλὰς τοιαύτας περιπτώσεις τὸ Διεθνὲς Ταμεῖον συμμετέσχε εἰς διακυβερνητικὰς συσκέψεις αἵτινες συνεκλήθησαν διὰ μίαν λύσιν τῶν ἀναφυομένων ἀδιεξόδων διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ὅρων τῶν τοιούτων δανείων, συνήθως διὰ τῆς ἐπιμηκύνσεως τοῦ χρόνου ἐξοφλήσεώς των. (Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὁ κ. Pierre-Paul Schweitzer, Διευθύνων Σύμβουλος τοῦ Διεθνοῦς Ταμείου, σημειώνει δια τὸν καὶ αἱ πιστώσεις προμηθευτῶν ἔχουν τὴν θέσιν τῶν εἰς τὸν διεθνῆ πιστωτικὸν μηχανισμόν, ἐν τούτοις ὑπάρχει ἐν ὅριον χρησιμοποιήσεώς τῶν εἰς τὴν χρηματοδότησιν μακροπροθέσμων ἔργων ἀναπτύξεως).

Οὔτω παρὰ τὰς προόδους αἵτινες ἔχουν συντελεσθῆ εἰς τοὺς ὅρους ἐξοφλήσεως τῶν χορηγηθέντων ἡ χορηγούμενων δανείων εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας, ἡ διόγκωσις τῆς ὑπηρεσίας τοῦ χρέους - χρεολύσια, τόκοι, μερίσματα κλπ. ἀπορροφᾶ σήμερον πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν χορηγούμενων δανείων καὶ συνεχίζομένης τῆς ροπῆς ταύτης λίαν προσεχῶς ἡ ἐκροή θὰ ἰσοφαρίσῃ τὴν εἰσροήν καὶ τότε ἡ διεθνῆς προσπάθεια ἀπὸ τοῦ «νεκροῦ» τούτου σημείου θ' ἀρχίσῃ νὰ γίνεται ἀρνητική.

* *

Πολλὰ βιβλία ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ θέματος ἀλλὰ ὅλιγα εἶναι τόσον κατατοπιστικά καὶ πλήρη ὅσον ἡ ἐργασία τοῦ Dragoslav Avramovic (Debt Servicing Capacity and Post War Growth in International Development)

Η έργασία αύτη έξεδόθη το 1958 και ἔκτοτε ἀπετέλεσε τὸ ὑπόβαθρον τῶν μετέπειτα μελετῶν. Η ἕρευνα αὕτη ὠλοκληρώθη διὰ τῆς ἐργασίας Ἐπιτροπῆς εἰδικῶν τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ προαναφερθέντος Δρος Avramovic και ἔξεδόθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1964 (εἰς δύο τόμους) ὑπὸ τὸν τίτλον Economic Growth and External Debt.

Ἡ ἐπιτροπὴ προσεπάθησε νὰ ἐντοπίσῃ τὸ πρόβλημα εἰς τρία κυρίως κεφάλαια:

- 1) τὴν ρευστότητα ὡς μίαν φάσιν τῆς δυνατότητος ἔξυπηρετήσεως τῶν δανείων,
- 2) τὰς σχέσεις (ratio) τοῦ δημοσίου χρέους μὲ ὡρισμένους ἄλλους συντελεστάς, καὶ
- 3) τὴν μακροχρόνιον φάσιν (longterm aspect) τῆς δυνατότητος ἔξυπηρετήσεως τῶν δανείων.

Ἐνῷ εἶναι σχετικῶς εὔκολον νὰ ἔξευρεθῇ ἡ κατάστασις τοῦ δημοσίου χρέους μιᾶς χώρας, ἡ ἔξ αὐτοῦ ἐτησίᾳ ἐπιβάρυνσις δὲν εἶναι οὐδόλως εὔκολον νὰ ὑπολογισθῇ και μάλιστα ἐὰν εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ἔξωτερικοῦ δημοσίου χρέους, προστεθῇ και ἡ ἐγγύησις τοῦ Κράτους ἢ τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπέζης διὰ δάνεια ἐμπορικὰ συναπτόμενα ὑπὸ κρατικῶν και ἡμικρατικῶν ὅργανων (ἀλλ' ἵσως και τὰ ὑπὸ ἐμπορικῶν τραπεζῶν ἐγγυώμενα ἴδιωτικὰ δάνεια).

Αἱ μέχρι σήμερον μελέται ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ σχέσις αὐτὴ σεως τῆς ἐπιβαρύνσης εἶναι μεγαλύτερα τῆς αὐτής σεως τῶν εἰς τὴν ξένον συνάλλαγμα ἐσόδων ἐξ ἔξαγωγῶν και ἀδήλων πόρων τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν ἐκτὸς ὥρισμένων ἔξαιρέσεων. Οὕτω παρετηρήθη ὅτι ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς ἐπιβαρύνσεως ἔξυπηρετήσεως τοῦ ἔξωτερικοῦ χρέους και ἐσόδων εἰς συνάλλαγμα ἐκ τῶν ἔξαγωγῶν και ἀδήλων πόρων 44 ἐν ἀναπτύξει χωρῶν ηὗξήθη ἀπὸ 3% τὸ 1956 εἰς 9% περίπου τὸ 1964. Ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν, αἱ 19 ἐδείκνυον σχέσιν ἀνω τῶν 10%.

Εἶναι ζήτημα κρίσεως ἀπὸ ποίου σημείου μία αὔξησις, δχι τόσον τοῦ ποσοῦ τῆς ἐπιβαρύνσεως ὃσον τῆς ποσοστιαίας σχέσεως τῆς ἐπιβαρύνσεως πρὸς ὥρισμένα μεγέθη (ἴσοδα εἰς ξένον συνάλλαγμα, ίσοζύγιον πληρωμῶν, ἐθνικὸν εἰσόδημα, ἀποταμίευσις κλπ.) θ' ἀπαιτήσῃ σοβαροὺς περιορισμοὺς ούσιωδῶν εἰσαγωγῶν και οὐσιωδῶν ἐπενδύσεων, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔξαρθρωσιν τῆς προόδου ἀναπτύξεως.

Θεωρητικῶς ἡ κατάστασις αὐτὴ δύναται ν' ἀποφευχθῇ διὰ μιᾶς νέας χρονικῆς κλιμακώσεως τῶν δανείων πλήν ὄμως τοῦτο δύναται νὰ εἶναι πρόξενος ἀπαλεῖας τῆς ἐμπιστοσύνης τόσον τοῦ ἴδιωτικοῦ ὃσον και τοῦ κρατικοῦ και διεθνοῦς τομέως ἔξωτερικῆς βοηθείας.

Τρεῖς εἶναι οἱ συντελεσταὶ οἵτινες δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν τὴν αὔξησιν τῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς ἔξυπηρετήσεως τοῦ ἔξωτερικοῦ χρέους.

- α) Τὸ ὄψος καὶ οἱ ὅροι δανεισμοῦ τῶν ἐκάστοτε εἰσαγομένων κεφαλαίων.
- β) Ἡ ἀποτελεσματικότης τῶν ὡς ἄνω κεφαλαίων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνατοτήτων τῆς χώρας νὰ παράγῃ, νὰ ἔξαγῃ καὶ νὰ ἀποταμιεύῃ, καὶ
- γ) Ἡ ἀγοραστική δυνατότης τῶν ἐξωτερικῶν ἀγορῶν διὰ τὰ εἰς τὰς ἐν ἀναπτύξει χώρας παραγόμενα εἰδή.

Πλεῖστοι δοι Οἰκονομολόγοι προσεπάθησαν νὰ ἐκφράσουν, μὲ ἀριθμούς, ποσοστά, τύπους κλπ. τὴν σχέσιν ἐξυπηρετήσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους πρὸς ὡρισμένους συντελεστὰς ἀλλὰ μὲ πτωχὰ ἀποτελέσματα. Οἰκονομέτραι τινὲς προτείνουν πολυπλόκους τύπους διὰ τὴν αὐτόματον ἐξεύρεσιν νεκρῶν σημείων, ἐπικινδύνων ροπῶν κλπ. οἵτινες πολὺ διάλογον μᾶς πείθουν ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρησιμότητά των εἰς τὴν πρᾶξιν.

Οἱ εἰδικοὶ τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης, πλέον ρεαλισταὶ προσεπάθησαν νὰ ὑπολογίσουν κατὰ προσέγγισιν, ἔνα ἔκαστον τῶν συντελεστῶν μεμονωμένως καὶ ὅχι ἐν συναρτήσει πρὸς τοὺς ἄλλους δύο καὶ ἔκαμαν καὶ ὡρισμένας προεκτάσεις (projections) καὶ παρεμβολὰς (extrapolations). Εἰς τοὺς ὑπολογισμούς αὐτοὺς ἔλαβον ὡς βάσιν δτὶ πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν μελλοντικῶν δανείων θὰ εἶναι ἄνευ τόκων καὶ μακροχρονίου ἀποσβέσεως (30–50 ἔτη). Παρὰ τὸν εὐνοϊκὸν αὐτὸν ὑπολογισμὸν τὰ ἀποτελέσματα ἀπέβαινον κάθε ἄλλο παρὰ ἐνθαρρυντικά, ἐὰν ὁ ἴδιος ρυθμὸς βοηθέας συνεχίζετο, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπόλοιπον βοήθειαν διόπτε θὰ παρουσιάζετο ἡ ἀνάγκη δανείων ὑπὸ τῶν συνήθων ὅρων τῆς ἀγορᾶς, ἀτινα καὶ θὰ ἐβάρυναν ἐκ νέου τὴν οἰκονομίαν τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν.

Ο προσδιορισμὸς τοῦ δευτέρου συντελεστοῦ ἦτο τῆς ἀποτελεσματικότητος τῆς χρήσεως τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς προτεραιότητος τῶν ἔργων εἶναι ἔτι δυσκολώτερος. Ἡ χρῆσις τῆς μεθόδου ἀναλύσεως κόστους/ώφελιμότητος (cost/benefit analysis) εἶναι μέθοδος ἀρκετὰ ἀποτελεσματικὴ πλὴν δύμως ἐγκυμονοῦσα κινδύνους ὀφειλομένους εἰς τὴν ὑπαρξίαν πλείστων δσων συντελεστῶν καὶ παραγόντων τῶν ὄποιων τὰς ἀντιδράσεις πολὺ διάλογον γνωρίζομεν καὶ ἐλάχιστα δυνάμεθα νὰ ἐπηρεάσωμεν.

Δυστυχῶς καὶ ὁ τρίτος συντελεστής, τῆς ἀγοραστικῆς δυνατότητος τῶν ἐξωτερικῶν ἀγορῶν εἶναι δυσπροσδιόριστος καὶ ὅχι μόνον δυσπροσδιόριστος, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει τοιαύτας διακυμάνσεις ὥστε νὰ καθιστᾶ σχεδὸν ἀδύνατον πᾶσαν πρόβλεψιν καὶ πάντα προγραμματισμὸν, βασιζόμενον εἰς ὡρισμένας τιμὰς ἡ ὡρισμένας ποσότητας.

Ἐπειδὴ αἱ βασικαὶ ἔξαγωγαὶ τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν εἶναι κυρίως πρῶται ὄλαι αἱ διακυμάνσεις τῶν τιμῶν δύνανται ν' ἀποβοῦν διέθριαι καὶ εἰς τὰ πλέον σχολαστικῶς μελετημένα προγράμματα ἀναπτύξεως, π.χ. αἱ τιμαὶ τοῦ καφὲ (ἡ ποσότης τοῦ καφὲ ἦτις ἐπωλήθη τὸ 1962, ἢτο 50% μεγαλυτέρα ἀπὸ

τήν του 1954, όλλα έπεφερε έσοδα 30% χαμηλότερα), τοῦ καουτσούκ, τοῦ βάμβακος κλπ.

Ο τρίτος αύτός συντελεστής είναι και εύρυτέρας σημασίας καθ' ότι τὸ πρόβλημα τῆς έξυπηρετήσεως είναι διττόν, ἀφ' ἑνὸς ἡ ἔξεύρεσις τοῦ ἀπαιτούμενου πρὸς έξυπηρέτησιν ποσοῦ και ἀφ' ἑτέρου ἡ ἔξεύρεσις τοῦ σχετικοῦ συναλλαγματος, διότι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ τὸ πρῶτον ὅλλα πιθανῶς νὰ μὴ ὑπάρχῃ τὸ δεύτερον. Καὶ ἐνῷ μία Κυβέρνησις δύναται νὰ ἔξοφλήσῃ τὸ έσωτερικόν της χρέος διὰ πληθωρισμοῦ, ἐκδίδουσα χαρτονονισματικὰ ἢ ἄλλας τοιούτου εἴδους τυπογραφεῖον δὲν ὑπάρχει διὰ τὴν ἐκτύπωσιν διεθνῶς ἀποδεκτοῦ χαρτονομίσματος. Τὸ πρόβλημα τῶν εἰς συνάλλαγμα πληρωμῶν πρῶτος διεπραγματεύθη ὁ κ. J.-M. Keynes (The German Transfer Problem και The Reparations Problem) και μετέπειτα σειρὰ ὀλόχληρος οἰκονομολόγων και δὴ ὁ Jacques Rueff και Ragnar Nurkse.

Τὸ συμπέρασμα τῆς έξαντλητικῆς αὐτῆς μελέτης ἦτο, ότι κανεὶς δὲν κατώρθωσεν εἰσέτι ν' ἀναπτύξῃ μίαν σειρὰν κανόνων ἢ Models oὔτινες θὰ ἡδύναντο νὰ καθορίζουν τὸ ἐπιτρεπόμενον ύψος χρέους διὰ ἐπιχείρησιν και ἀκόμη ὀλιγώτερον διὰ μίαν χώραν, ὡς ἐπίσης τὴν ἴδεωδη σχέσιν (ideal ratio) τὴν ὅποιαν θὰ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ἡ έξυπηρέτησις πρὸς ὥρισμένους συντελεστὰς π.χ. τὸ ἔθνικὸν εἰσόδημα, τὰς ἔξαγωγάς, τοὺς ἀδήλους πόρους, τὴν ἀποταμίευσιν, τὸ ύψος δανείων κλπ.

Αλλὰ τότε ποία είναι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος διὰ τὰ ἡδη χορηγηθέντα και χορηγηθόμενα δάνεια, καθ' ότι ὡς εἴδομεν εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ βάρος τοῦ χρέους γίνεται τόσον μεγάλον ὥστε νὰ χρειάζεται νέα οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις.

Θὰ ἀναφέρω λύσεις τινὰς τοῦ προβλήματος, τὸ ὅποιον, δι' ὥρισμένας ἐν ἀναπτύξει χώρας, δυστυχῶς παρουσιάζεται ἄλυτον.

Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ότι προβλήματα παρουσιάζονται και εἰς τοὺς δωρητὰς ἢ δανειστάς. Οὕτω π.χ. τὸ πολλαπλᾶς διαφημιζόμενον 1% τοῦ ἔθνικοῦ εἰσόδηματος τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν ὡς εἰσφορὰ πρὸς ὑποβοήθησιν τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν, ἀντιπροσωπεύει σοβαρὸν ποσόν, χωρὶς τοῦτο ν' ἀποτελῇ μεγάλην θυσίαν διὰ τοὺς δωρητὰς ἢ δανειστάς. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως πρόβλημα παρουσιάζεται και εἰς αὐτοὺς ἐὰν τὸ 1% αὐτὸ δοθῇ εἰς συνάλλαγμα (§ 7 δισεκ. π.χ. διὰ τὰς H.P.A.) και δὲν ἀναλωθῇ ἐντὸς τῆς δανειοδοτρίας χώρας.

Αλλὰ διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς δανειοδοτουμένους, ἃς ἔξετάσωμεν ποῖοι τρόποι ὑπάρχουν πρὸς ἀποφυγὴν ἢ μᾶλλον ἀντιστάθμισιν τῆς αἰμορραγίας ἐπὶ τῶν εἰς ξένον συνάλλαγμα ἐσόδων των, τὴν ὅποιαν αἱμορραγίαν ἀποτελεῖ ἡ έξυπηρέτησις τῶν δανείων, ἥτις έξυπηρέτησις ὡς εἴδομεν, περικλείει τόσον τοὺς τόκους και τὴν ἔξοφλησιν τοῦ κεφαλαίου, ὅλλα δὲν περικλείει τὰ ἐμπορικὰ δάνεια χωρὶς κυβερνητικὴν ἐγγύησιν. Δυστυχῶς στατι-

στικὰ στοιχεῖα ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω, εἰς ἐλαχίστας χώρας, καὶ δὴ ἐν ἀναπτύξει, ὑπάρχουν. Πολλαὶ ἀπὸ τὰς χώρας αὐτὰς ὡς αἱ Ἰνδίαι, Γιουγκοσλαβία, Βραζιλία, κ.ἄ. παρουσιάζουν σχετικῶς ὑψηλὸν βραχυπρόθεσμον χρέος καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ ζητήσουν μίαν νέαν κλιμάκωσιν καὶ ἐπιμήκυνσιν τοῦ χρόνου ἔξοφλήσεως (refinancing) τοῦ χρέους των (Paris Club διὰ τὴν Βραζιλίαν καὶ Ἐργεντινήν).

Διὰ τὸ 1964 ἐπὶ \$ 35 δισεκ. ἐν ἴσχυΐ δανείων, ἡ ἔξυπηρέτησις ἀπῆτει ἄνω τοῦ 10%· τοῦ ποσοῦ ἥτοι \$ 3.7 δισεκ. τουτέστι ἀπερρόφησεν ἄνω τοῦ 50% τῆς βοηθείας τοῦ ἔτους, ἡ ὅποια ἀνήρχετο εἰς \$ 6.9 δισεκ.

Βεβαίως ἔνας τρόπος ἀποφυγῆς τῆς αὐξήσεως τοῦ βάρους τῆς ἔξυπηρετήσεως εἶναι ἡ βοήθεια νὰ γίνεται ἐν εἴδει δωρεᾶς καὶ ὅχι δανείου οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἀπαιτεῖται ἔξυπηρέτησις τόκων ἢ χρεολυσίου. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ τάξις τῶν δωρητῶν καὶ τὸ μέγεθος τῆς βοηθείας των, παρουσιάζει, ὡς ἀνέφερα, σοβαρὰν κάμψιν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἀν καὶ ἀποτελεῖ εἰσέτι τὸ 50% τοῦ συνόλου τῆς ἐν γένει βοηθείας. Ἐξ ἄλλου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Δρ. Mynott, ὑπάρχουν ὡρισμένα κράτη τὰ ὅποια δὲν δέχονται τοιούτου εἰδους βοήθειαν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ λύσις εἶναι τὰ «μ α λ α κ ἄ» δάνεια (soft loans) ὡς λέγωνται τὰ δάνεια τῆς Διεθνοῦς Ἐταιρείας Ἀναπτύξεως (I.D.A.), τῆς ὅποιας τὰ δάνεια γίνονται σήμερον διὰ 50 ἔτη ἀτόκως (ἐκτὸς δικαιώματος ἔξυπηρετήσεως, Service Charge 3/4%) πληρωτέα 3% κατ' ἔτος ἀπὸ τοῦ 20οῦ ἔτους μέχρι τοῦ 50οῦ.

Αὐτὰ ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέλλον, ἀλλὰ τὶ μέλλει γενέσθαι μὲ τὰ ὑπάρχοντα δάνεια καὶ τὰς βραχυπρόθεσμους ἐμπορικὰς πιστώσεις; Αὐτὰ βεβαίως δύνανται νὰ ἔξοφληθοῦν μόνον διὰ τῆς χρησιμοποίησεως κεφαλαίων τὰ ὅποια ὑπὸ ὁμαλάς συνθήκας, θὰ ἀπησχολοῦντο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων ἀναπτύξεως. Πέραν τούτου ὑπάρχουν δάνεια τῶν ὅποιων ἡ ἔξοφλησις εἶναι ἀδύνατος ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας. Διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν τοιούτων δανείων χρείαζεται μία νέα ἀντίθετη σύνθετη στήλη βοηθείας ὅχι ἀπλῶς μεγαλυτέρα.

Μεταξὺ τῶν λύσεων αἵτινες ἔχουν προταθῆ, αἱ πλέον ἐφαρμόσιμοι εἶναι:

1) Μεγαλύτεραι εἰσφοραὶ ὑπὸ τῶν ἀνεπτυγμένων κρατῶν ὑπὲρ τῆς Ἐταιρείας Διεθνοῦς Ἀναπτύξεως (I.D.A.) — παράδειγμα ἡ Σουηδία — καὶ ἡ παροχή, μέσω αὐτῆς ἢ παρεμφερῶν Ὀργανισμῶν, δανείων ὑπὸ «μ α λ α κ ἄ» δρους (soft credit) 50 ἔτη, ἀτόκως, κατατάσσονται.

2) Μεγαλύτεραι δωρεαὶ ὅχι δάνεια ὑπὲρ-ἀνεπτυγμένων κρατῶν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἔξοδεύωνται ὅμως εἰς τὴν χώραν τοῦ δωρητοῦ, ἵνα μὴ προκλοῦν προβλήματα ισοζυγίου πληρωμῶν καὶ ρευστότητος.

3) Ἡ ὑποβοήθησις τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν τῶν ὅποιων τὸ εἰσόδημα ἐκ τῶν ἔξαγωγῶν παρουσιάζει μείωσιν, προερχομένην ἐξ αἰτίας ἥτις διαφεύγει τὸν ἔλεγχόν των, ὡς καὶ διὰ τῆς παρεμποδίσεως τῆς συνεχοῦς καθιεζή-

σεως τῶν τιμῶν τῶν πρώτων ὑλῶν (χυριωτέρα πηγή ἐσόδων τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν). Ἡ τοιαύτη αὔξησις τῶν εἰσαγωγῶν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ αἰτήματος πολλῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν. «Ἐ μ πόριον δχι Βοήθειαν» (Trade not Aid) καὶ «Ἐνίσχυσις δχι Φιλανθρωπία» (Help not Charity).

4) Τέλος μία αὔξησις· τῆς διεθνοῦς ρευστότητος.

**

Αλλὰ ποίαν γνώμην ἔχουν ἐπὶ τοῦ θέματος οἱ μεγάλοι δωρηταί, αἱ Η.Π.Α.;

Ἐνῶ ὁ Kennedy ἔρριπτε τὸ βάρος εἰς τὴν ἀνάργητην κεφαλαίων διὰ οἰκονομικὴν ἀναπτύξιν ὅλων εἰς γένει τῶν ἐλευθέρων ὑπαναπτύκτων (διλιγώτερον ἀνεπτυγμένων = less developed) χωρῶν αἴτινες εὐρίσκοντο μεταξὺ ἡ ὑποβοήθουμένης ἀναπτύξεως ἡ ἄλλως οἰκονομικοῦ χάους, ὁ Πρόεδρος Johnson βλέπει τὴν βοήθειαν ὡς μίαν συνεργασίαν, «αὐτοὶ ποὺ δὲν βοηθοῦν τοὺς ἀναπτυγμένους τῶν δὲν δικαιοῦνται καὶ δὲν πρέπει νὰ περιμένουν βοήθειαν». Ἐπίσης πίστεύει πρωτίστως εἰς τὴν ὑποβοήθησιν τῆς γεωργίας, τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἐκπαίδευσεως καὶ διλιγώτερον τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως τὴν ὅποιαν θεωρεῖ ὡς ἔργον τοῦ ἐπιχωρίου κεφαλαίου συμπληρουμένου διὰ ίδιωτικῶν ἐπενδύσεων ἔξωτερικοῦ, διὰ τὰς ὅποιας αἱ ἀναπτύξει χῶραι πρέπει νὰ δημιουργοῦν τὸ κατάλληλον κλῖμα.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Προέδρου Johnson καὶ δὴ ὅτι αἱ δωρεαὶ τῶν Η.Π.Α. ἔπρεπε νὰ γίνουν μόνον μὲ τὰς ἀναλόγους πολιτικὰς ἔξαρτήσεις (political strings), πολλαπλῶς ἐπεκρίθη καὶ ἔθεωρήθη ὡς ἀπόρριψις τῆς ἐκκλήσεως τοῦ G. Woods, τῆς Διεθνοῦς Τραπέζης διὰ μίαν γενικὴν αὔξησιν τῆς εἰσφορᾶς κεφαλαίων καὶ βελτίωσιν τῶν ὅρων δανεισμοῦ πρὸς ὑπαναπτύκτους χώρας αἴτινες εὐκόλως θὰ ἥδυναντο ν' ἀπορροφήσουν \$ 3-4 δισεκατ. ἐτησίως πλέον τῶν προσφερομένων σήμερον δανείων καὶ κεφαλαίων ἀναπτύξεως ἐν γένει.

Δυστυχῶς ἡ Διεθνὴς Βοήθεια εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν διεθνῆ ρευστότητα. Ἡ ἀποτυχία μιᾶς νομισματικῆς συμφωνίας ἐπὶ τοῦ ρόλου τῶν ἀποθεματικῶν νομισμάτων (reserve currencies) καὶ τῆς δημιουργίας νέων μέσων διεθνοῦς ρευστότητος, θὰ εἶναι πρόξενος νέας ἔθνικῆς νομισματικῆς προστασίας ἡτις θέλει διαστρεβλώσει ἔτι περαιτέρω τὴν δομὴν τῶν ἐπιτοκίων καὶ τῆς συναλλαγματικῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων. (Ως ἐγένετο γνωστὸν ὁ Dr. Emminger * τῶν «Δέκα» (Paris Club) δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ συμφωνήσει μὲ τὰ σχέδια τοῦ Schweitzer (I.M.F.) διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ θέματος τῆς διεθνοῦς ρευστότητος).

Οὔτε ὁ χρόνος οὔτε τὸ θέμα ἐπιτρέπει ἔστω καὶ μίαν μικρὰν παρένθεσιν διὰ νὰ ἔξετάσωμεν τὰς προτάσεις τοῦ τέως ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν τῆς Γαλ-

* Πρόεδρος τῆς Bundesbank.

λίας κ. Giscard d'Estaing, τὴν ἔκθεσιν τῶν 12 εἰδικῶν τῆς UNCTAD, τὸ σχέδιον Horowitz, τὴν πρότασιν τοῦ Sir Maxwell Stamp ὡς καὶ τῶν Triffin καὶ Roosa καὶ προπάντων τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ κ. Ζολώτα, αἱ ἐργασίαι τοῦ ὅποιου ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διεθνοῦς ρευστότητος τυγχάνουν διεθνοῦς ἀναγνωρίσεως. Υπάρχουν βεβαίως καὶ αἱ ἰδεολογικαὶ προτάσεις τοῦ Οἰκονομολόγου Gunnar Myrdal διὰ μίαν διεθνῆ φορολογίαν τοῦ εἰσοδήματος τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν εἰσπραχθησομένων κεφαλαίων διὰ μίαν ὑποβοήθησιν τῶν καθυστερημένων χωρῶν. Υπάρχουν καὶ αἱ θεωρίαι τοῦ Δρος Ragnar Nurkse καὶ τοῦ Καθηγητοῦ Arthur D. Lewis ἀλλὰ δυστυχῶς σὲ ἐνα κόσμο ὃ ὅποιος ἀρχίζει νὰ παρουσιάζῃ ἐκ νέου μίαν τάσιν ἐγωκεντρισμοῦ τοιαῦται θεωρίαι μικρὰν πιθανότητα ἔχουν νὰ τεθοῦν εἰς ἐφαρμογήν.

* *

Ἄλλα πῶς παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα τοῦτο διὰ τὴν Ἑλλάδα; "Αν καὶ ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς διεθνεῖς κανόνας (Norms) ἀνήκει εἰς τὰς μεσαίου εἰσοδήματος χώρας, μὲ μέσον ὅρον ἐτησίου κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος διὰ τὸ 1965 πέριξ τῶν \$ 500, ἵσως καὶ μεγαλύτερον, ἐν τούτοις τὸ ποσὸν αὐτὸν εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τὸ χαμηλότερον ποσὸν τῆς κλίμακος, ἢτις ἀρχεται ἀπὸ \$ 250, καὶ εἰς ἵσην ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν κλίμακα τῶν ὑψηλῶν εἰσοδημάτων, ἢτις ἀρχεται ἀπὸ \$ 750.

"Αν καὶ εἶναι τραγικὸν ἡ Ἑλλάς, ἡ κοιτίς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἐπιστημῶν, νὰ συγκαταλέγεται σήμερον μεταξὺ τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν, τοῦτο ἐπιτρέπει εἰς αὐτὴν νὰ χρηματοδοτηται ὑπὸ τῶν Η.Π.Α. καὶ ἄλλων πλουσίων χωρῶν ὑπὸ σχετικῶς εὐνοϊκοὺς ὅρους.

Δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται ὅτι αἱ Η.Π.Α. ἀπὸ τοῦ ἔτους 1948 μέχρι τοῦ 1964 συγεισφερον ποσὸν \$ 1.6 δισεκ. ὑπὸ μορφὴν δωρεῶν καὶ μορφὴν μαχαιροποθέσμων δανείων ἔξοφλητέων εἰς ἐγγύωριον νόμισμα, καὶ ὡς ἐκ τούτου, τὸ ποσὸν αὐτὸν οὐδόλως ἐπεβάρυνε ἡ ἐπιβαρύνει τὰ εἰς ζένον συνάλλαγμα διαθέσιμα τῆς χώρας.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ δημοσίου ἐξωτερικοῦ δανεισμοῦ, ἔχει γράψει ὁ κ. Λυκοῦργος Παπαδόπουλος, τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, ἀρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐξελίξεις καὶ Πολιτικὴ Δημοσίου ἐξωτερικοῦ Δανεισμοῦ» (Τόμος 1964—Η Ἐλληνικὴ Οἰκονομία). Εἰς τὴν ὡς ἀνω μελέτην του, ὁ κ. Παπαδόπουλος, περικλείει καὶ τὰ εἰσρέοντα κεφάλαια δι’ ἐπένδυσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ νόμου 2687, (ὡς συνεπαγόμενα ἀνάληψιν ὑποχρεώσεων εἰς ἐξωτερικὸν συνάλλαγμα), τὰ ὅποια ἀν καὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα ἐπανεξαγωγῆς ὑπὸ ὡρισμένους ὅρους, κατόπιν παρόδου ὡρισμένου χρόνου καὶ κατὰ ὡρισμένα ποσοστά, δυσκόλως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς δάνεια καὶ δυσκόλως δύνανται νὰ ὑπολογισθῇ καὶ ληφθῇ ὑπ’ ὅψιν ἡ ἐπιβάρυνσις τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν.

Διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐπιβάρυνσις διὰ τὴν ἔξυπηρέτησιν ἔξωτερικοῦ δανεισμοῦ ἀρχεται ἀπὸ δέκα ἑτῶν περίου καὶ δὴ κατ' αὐξοντα ρυθμὸν ἀπὸ τοῦ 1960 καὶ ἐντεῦθεν.

Εἰς πίνακα τῆς ὡς ὅνω μελέτης, δίδονται ἐν λεπτομερείᾳ ἡ εἰσροὴ κεφαλαίων ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ Δημοσίων ἐπιχειρήσεων, καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιβάρυνσις ἔξυπηρετήσεώς των :

	1960	1961	1962	1963	1964
Δάνεια :	15,1	34,7	15,6	1,6	47,5
Ἐξυπηρέτησις :	19,0	5,0	7,4	9,2	10,7

Δυστυχῶς οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ δὲν συμπίπτουν μὲ τὸ Report No 10, Public International Development Financing in Greece (N.Y. 1964 — Columbia University) τοῦ Δρος Διομήδη Ψῆλοῦ καὶ Δρος R. Westerbeke, οἱ ὅποιοι διὰ τὰ ἔτη 1960—1962 ἀναφέρουν ὡς δάνεια πρὸς τὸν δημόσιον τομέα Δολλάρια 17,5 ἑκατομ. — 35,3 καὶ 17,5 ἀντιστοίχως.

Αλλὰ οὕτε καὶ ἡ ἐπιβάρυνσις τῶν δανείων, ἥτις κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐκ τῆς ρυθμίσεως τοῦ εἰς στερλίνας χρέους καὶ μόνον θὰ ἀνήρχετο :

Διὰ τὸ ἔτος 1963 \$ 3,9 ἑκατ. Διὰ τὸ ἔτος 1966 \$ 4,8 ἑκατ.

Διὰ τὸ ἔτος 1964 \$ 4,2 ἑκατ. Διὰ τὸ ἔτος 1967 \$ 5,0 ἑκατ.

Διὰ τὸ ἔτος 1965 \$ 4,4 ἑκατ.

συμπίπτει μὲ τοὺς ἀριθμοὺς τῆς μελέτης Παπαδοπούλου, ἥτις διὰ τὴν ἔξυπηρέτησιν ὄλων τῶν δανείων τοῦ ἔξωτερικοῦ ἀναφέρει διὰ τὸ ἔτος 1963 ποσὸν \$ 6,0 ἑκατομ. καὶ διὰ τὸ ἔτος 1964 \$ 5,5 ἑκατομ.

Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ ἀριθμοὶ οἰτινες ἀναφέρονται εἰς τὸν κρατικὸν προϋπολογισμὸν τῶν ὕδιων ἑτῶν διαφέρουν κατὰ πολὺ ὅσον ἀφορᾷ τὸν δανεισμὸν ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ.

Τέλος, τὸ ἐπίσημον ἴσοζύγιον πληρωμῶν δίδει τετάρτην ἔκδοσιν ἀριθμῶν διὰ τὰ ἔτη 1960—1965 ἥτοι \$ 29,2 ἑκατομ. — 54,2 — 20,2 — 19,4 — 80,6 καὶ \$ 44,3 ἑκατ. ὡς δάνεια καὶ \$ 7,6 ἑκατ. 10,2 — 8,5 — 10,7 — 12,0 — 9,9 ἑκατ. ὡς ἔξυπηρέτησιν δανείων ἀντιστοίχως.

Ἡ ἔξηγησις πρέπει νὰ ἔγκειται εἰς τὸ διὰ οἱ ἀναφερθέντες πίνακες πιθανῶς νὰ βασίζωνται εἰς διάφορα ἔκάστοτε στοιχεῖα.

Τὸ λυπηρὸν δύμως εἶναι ὅτι δι' ἓνα μελετητήν, ἡ ὑπαρξία σειρᾶς 4 διαφόρων ἀριθμῶν διὰ τὸ ὕδιον θέμα μὲ ἀνεπαρκεῖς ἐπεξηγήσεις δὲν εἶναι δικρανοθητική, καὶ βεβαίως δὲν ἔξηντλήθησαν ὅλαι αἱ ὑπάρχουσαι ἐπὶ τοῦ θέματος πηγαὶ αἰτινες πιθανὸν νὰ προσέφερον καὶ πέμπτην καὶ ἕκτην ἔκδοσιν στοιχείων.

Η προσωρινή ρύθμισης του προπολεμικού χρέους (ἀρχικῶς του εἰς δολάρια, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1963 καὶ τοῦ εἰς στερλίνας, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1964), ἐβελτίωσε τὴν πιστοληπτικὴν δυνατότητα τῆς χώρας τόσον ἐκ τῶν διεθνῶν ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἑθνικῶν κρατικῶν καὶ ἰδιωτικῶν πηγῶν. Τὰ δάνεια τῶν Manufactures Bank \$ 5 ἑκατ. πρὸς τὴν Δ.Ε.Η. τὸ 1963 καὶ \$ 12 ἑκατομ. εἰς τὸ Κράτος τὸ 1964, τῆς Morgan Guaranty Trust \$ 10 ἑκατομ. πρὸς τὸ Κράτος τὸ 1964, τῆς Bankers Trust Co. \$ 5 ἑκατομ. καὶ τελευταίως τῆς Bank of Nova Scotia \$ 12 ἑκατ., (ὅλα ἀπὸ τὸ 1962 καὶ μετέπειτα), ἀποδεικνύουν τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Οἰκονομίαν. Οἱ Τραπέζαι δὲν εἶναι φιλανθρωπικὰ ἴδρυματα. Τὰ δάνεια ταῦτα εἶναι μεσομακροπρόθεσμα (μέχρι 10 ἔτῶν) καὶ ἀνευ περιόδων χάριτος καὶ τὰ ἐπιτόκια των τὰ τῆς ἀγορᾶς 5-6%. Ως ἐκ τούτου ἡ ἐπιβάρυνσις των ἥρχιστης δὴ νὰ γίνεται αἰσθητή.

Ἡ αὔξησης τοῦ ἔξωτερικοῦ Δημοσίου Χρέους κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ὑπῆρξεν ἀλματώδης :

		(εἰς \$ ἑκατομ.)	
1958	114	1964	221
1960	166	1965	330
1962	183	Μάρτιος 1966	372 (περίπου)

Ὕπο μεταξὺ τῶν ἔτῶν 1958 καὶ Μαρτίου 1966 ἐτριπλασιάσθη.

Εἰς τὸν ὡς ἄνω ὑπολογισμὸν πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπὸ δψιν καὶ ἡ ἐπιβάρυνσις ἐκ τῶν εἰσαγωγῶν ἐπὶ προθεσμιακῷ διακανονισμῷ (ἀνέρχονται εἰς ἄνω τῶν \$ 260 ἑκατ. τὴν 31.3.66) μέγα μέρος τῶν δποίων εἶναι βραχυπροθέσμου χαρακτῆρος.

Χωρὶς νὰ εἶναι ὑψηλή, ἡ ἔξυπηρέτησης τοῦ ἔξωτερικοῦ Δημοσίου Χρέους, ἀποτελεῖ σήμερον σεβαστὸν ποσοστὸν τῶν εἰς ξένον συνάλλαγμα ἐπόδων τῆς χώρας καὶ δὴ διὰ τὸ 1965 τοῦ δποίου τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἔλλειμμα \$ 39 ἑκατ. Αὐτὸ πρέπει νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχῶν κατὰ τὴν σύναψιν νέων δανείων καὶ τὴν προσφυγὴν εἰς δυνατὸν εἰς τὴν Ἐταιρείαν Διεθνοῦς Ἀναπτύξεως καὶ Εὐρωπαϊκῆς Τράπεζης Ἀναπτύξεως (ἐπιδοτούμενα δάνεια 30-50 ἔτῶν μὲ 10-20 ἔτη χαριστικῶν περιόδων) διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἐγγειοβελτιωτικῶν ἔργων καὶ ἔργων ὑποδομῆς. Δι' ἀλλα ἔργα ἐνδείκνυται ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν Διεθνῆ Τράπεζαν.

Ἡ προσφυγὴ εἰς δάνεια μὲ τοὺς συνήθεις ὄρους τῆς χρηματαγορᾶς πρέπει νὰ γίνεται δι' ἔργα μεγάλης παραγωγικότητος καὶ ἀμέσου καὶ ταχείας ἔξοικονομήσεως συναλλαγμάτος, καθ' ὅτι ὡς ἔχει τὸ ἴσοζύγιον πληρωμῶν τῆς Ἑλλάδος σήμερον, εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ ἐπενδύωμεν εἰς ἀπωτέρου ἀποδοτικότητος ἔργα εἰς βάρος τῆς ἀπαιτουμένης βραχυπροθέσμου ρευστότητος.

* *

Καὶ διὰ νὰ τελειώσω, θ' ἀναφερθῶ εἰς τὴν συβαρὰν κριτικήν, ὅχι μόνον τῶν ὄρων δανεισμοῦ ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ θεσμοῦ καὶ τοῦ συστήματος ἐργασίας τῶν ὑπαρχόντων διεθνῶν Ὀργανισμῶν καὶ τὰ προτεινόμενα μέτρα έξυγιάνσεως καὶ ἵσως θεραπείας.

'Η «Δημογραφικὴ ἔκρηξις» (*Population Explosion*) ὅπως λέγεται, ἥτις, ὡς ἀνέφερα προηγούμενως, ὀφείλεται εἰς τὰς καλλιτέρας συνθήκας διαβιώσεως καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἴατρικῆς ἐπιστήμης, ἀνεβίβασε τὸν πληθυσμὸν τῆς γῆς εἰς 3,7 δισεκ. εἰς τὸ τέλος τοῦ 1965 καὶ προβλέπεται ὅτι συνεχιζομένου τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ αὔξησεως, 1.8%–2% τὸ ἔτος, ὃ πληθυσμὸς τῆς γῆς θὰ διπλασιασθῇ ἐντὸς 35 ἔτῶν, ἥτοι τὸ ἔτος 2.000 θὰ ἀνέρχεται εἰς 7 δισεκατ. Ἀλλὰ τὰ 85% τῆς αὐξήσεως αὐτῆς θὰ λάβουν χώραν εἰς νῦν ὑπαναπτύκτους ἢ ἐν ἀναπτύξει χώρας (τῶν ὅποιων τὸ εἰσόδημα θὰ ἔχῃ φθάσει τὰ \$ 170), ἐξ οὗ καὶ τὸ μέγεθος τοῦ προβλήματος τὸ ὅποιον ἀπασχολεῖ τοὺς πολιτικούς, τοὺς οἰκονομολόγους καὶ τοὺς προγραμματιστὰς ἀναπτύξεως (Development Planners).

Τὸ φάσμα τῆς πείνης τοῦ Μάλθους δυστυχῶς παραμένει ύπέρποτε παρόν. 'Η ἐφετεινὴ ἐλλειμματικὴ παραγωγὴ δημητριακῶν εἰς τὰς Ἰνδίας, ἐλλειμμα 20 ἑκατ. τόννων, ἀξίας \$ 1 δισεκ. φέρει εἰς τὸ προσκήνιον ὅχι πλέον τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς ἔξυπηρετήσεως τοῦ ὑπάρχοντος χρέους ἀλλὰ καὶ τὴν διατήρησην τῆς θεωρίας τῆς βοηθείας.

Δυστυχῶς ἡ θεωρία ὅτι «Ἀνάπτυξις» σημαίνει «Ἐκβιομηχάνισις», λέγει ὁ Καθηγητὴς Gunnar Myrdal, ἐγένετο ἀποδεκτὴ χωρὶς νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὅψιν πολλά, ἐκ τῶν ὅποιων μερικὰ ἀντίθετα, δεδομένα. 'Η πρᾶξις ἀπέδειξε, λέγει ὁ Καθηγητὴς Uhlig (εἰς τὸ χρθρὸν του «εἴναι ἡ πεῖνα ἡ μοῖρα τοῦ κόσμου») ὅτι πολλὰ προγράμματα ἀναπτύξεως ὀφείλουν νὰ ἀνασκευασθοῦν οὕτως ὥστε εἰς τὴν κατανομὴν τῶν πρὸς ἐπένδυσιν κεφαλαίων νὰ μετατεθῇ ἡ προτεραιότης ἀπὸ τὴν «βιομηχανίαν» εἰς τὴν «γεωργίαν».

'Ο Καθηγητὴς Walt W. Rostow τοῦ Massachusetts Institute of Technology εἶναι πλέον κατηγορηματικὸς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Εἰς μίαν ὄμιλίαν του εἰς τὸ S.I.D. (Washington) τὸν Μάϊον τοῦ 1965, ἀνέφερεν ὅτι ἡ γεωργία δὲν πρέπει νὰ θεωρήται ὡς στίγμα καὶ σύμβολον τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀποικιοκρατίας, ἀλλὰ ὡς ἀνάγκη διὰ τὸν αὔξοντα πληθυσμὸν καὶ ὡς ἀπαραίτητος συνάρτησις τῆς βιομηχανίας, ἀφ' ἐνὸς ὡς πηγὴ πρώτων ὑλῶν, καὶ ἀφ' ἔτερου ὡς μέσον προσπορίσεως ἢ ἔξοικονομήσεως ἔνου συναλλάγματος.

"Άλλος Γερμανὸς Καθηγητής, ὁ Δρ. Richard Behrendt τοῦ Βερολίνου εἰς τὴν μελέτην του «Δυνάμεθα νὰ προγραμματίσωμεν τὰ προγράμματα ἀναπτύξεως ;», καλίνει πολὺ περισσότερον πρὸς τὰς ίδεας τοῦ κ. Θάνου παρὰ

πρὸς τὰς τῶν κ.κ. Κουτσουμάρη καὶ Εὐλαμπίου (τρεῖς ὅμιλοι ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐταιρείας Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ἐπὶ τοῦ θέματος προγραμματισμοῦ Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως). Πλὴν ὅμως δὲ Καθηγητὴς Behrendt ρίπτει τὸ βάρος εἰς τὴν προγραμματισμένην θεσμικὴν μεταρρύθμισιν (Planned Cultural Change) εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς ὀποίας ἐπιφύλακτοι τὴν ἀποτυχίαν διαφόρων προγραμμάτων ἀναπτύξεως. Οὕτος, καταχρίνει σφόδρα τοὺς σημερινοὺς προγραμματιστάς, οἵτινες ἀγνοοῦν τὰ προβλήματα τῆς ἔξυπηρησεως τῶν δανείων ὡς καὶ τοὺς διεθνεῖς ὄργανοις, οἵτινες δημιουργοῦν μίαν κολοσσιαίαν γραφειοκρατικὴν μηχανήν, διὰ τῆς ὀποίας προσπαθοῦν νὰ προσδιορίσουν καὶ νὰ ἐκτελέσουν διὰ ωρισμένων τετριμμένων μεθόδων προγράμματα ἀναπτύξεως διὰ σύνολα ὀλόκληρα χωρῶν. Οὕτοι ὑπόκεινται ὡς λέγει εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ὑποπέσουν εἰς τὴν κοινὴν κακοδαιμονίαν τῶν ἡμερῶν μας, ἥτοι, διὰ δύνανται νὰ λύσουν τὰ παρουσιαζόμενα προβλήματα, διὰ τῆς ἴδρυσεως ὀλοέν περισσότερων καὶ μεγαλυτέρων ὄργανισμῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Νόμον τοῦ Πάρκινσον ἀποκτοῦν ἔνα εἶδος ἰδικῆς των ζωῆς καὶ γίνονται «σκοποὶ» ἀντὶ «μέσων». Οὕτω ὑπάρχει τάσις ἐκτιμήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων ἀναπτύξεως ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ὀργανισμῶν, τοῦ ἀριθμοῦ καὶ εἰδικεύσεως τῶν εἰδικῶν τῶν ἀπασχολουμένων εἰς μελέτας, προγραμματισμὸν καὶ διοίκησιν, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ μῆκος τῶν ἐκθέσεών των καὶ ἐν τέλει, ἐπὶ τοῦ ὄψους τῶν δαπανῶν μένων καὶ εφαλαίων. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὡς ἀνω, εἶναι ἡ ὑπερβολὴ δημιουργίας ὄργανισμῶν ἀναπτύξεως, οἵτινες ὑπεισέρχονται δὲ εἰς τὴν ἔργασίαν τοῦ ἀλλού, μὲ μίαν ὑπερβολὴν παραγγήν ἐκθέσεων καὶ ὑπερβολὴν συστάσεων καὶ συμβουλῶν, αἵτινες δυστυχῶς ἡ εύτυχῶς παραμένουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ χάρτου. Οἱ ὄργανοι οὗτοι κατήντησαν ἀντικείμενα ἐκμεταλλεύσεως διὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη ἢ διὰ θέματα γοήτρου ὡς καὶ ἐπιβολῆς ὠρισμένων ἰδεῶν καὶ θεσμῶν εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας.

Ἡ θεωρία συγκεντρωτικοῦ μακροπροθέσμου προγραμματισμοῦ βασιζόμενου ἐπὶ ἐκλεπτυσμένων μεθόδων ὑπολογισμοῦ καὶ ἀναλύσεως τῶν ἔθνων λογαριασμῶν καὶ προεκτάσεώς των εἰς τὸ μέλλον, προϋποθέτει συνθήκας, αἵτινες συνήθως δὲν ὑπάρχουν καὶ πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν. Τοιούτου εἴδους μακροπρόθεσμοι προγραμματισμοὶ εἶναι ὅθεν ἀκατάλληλοι καὶ ἀνεφάρμοστοι εἰς ὑπαναπτύκτους χώρας αἵτινες ἔχουν ἔλλειψιν ὅχι μόνον ἐπαρκῶς ἀκριβῶν στατιστικῶν στοιχείων ἀλλὰ καὶ ψυχολογικῶν καὶ θεσμικῶν παραγόντων τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν ἐκπόνησιν τῶν τοιούτων σχεδίων.

Διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὰ σχέδια αὐτὰ πρέπει αἱ σχετικαὶ ἀποφάσεις νὰ λαμβάνωνται εἰς τοιαῦτα ἐπίπεδα ὡστε νὰ εύρισκωνται ἐντὸς τῶν πλαισίων τόσον τῆς ἐμπειρίας ὡσον καὶ τῆς καλῆς θελήσεως τῶν ἐκτελεστικῶν ὄργάνων. Τοιούτου εἴδους σχέδια θὰ εἶναι ὅχι μόνον πλέον ρεαλιστικὰ ἀλλὰ καὶ πλέον ἀπρόσ-

βλητα εἰς ἀλλαγὰς κυβερνήσεων, ὑπουργῶν καὶ ὑπευθύνων, καθ' ὅτι δὲν θὰ στηρίζωνται ἐπὶ δλίγων βασικῶν προσώπων ἀλλὰ θὰ εἶναι ἐνσωματωμένα εἰς τὴν πεποίθησιν καὶ τὰς συνηθείας ἐνδὸς μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ καὶ οὕτω θὰ ὑπάρξῃ ἡ συνέχισις τῆς προγραμματισθείσης ἀναπτύξεως ἥτις σήμερον ἀπουσιάζει.

Οὔτω, ὁ λελογισμένος προγραμματισμὸς ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὅψιν του τὴν δυνατότητα δανεισμοῦ καὶ ἔξυπηρετήσεως τῶν τοιούτων δανείων, τὸ ἔργατικὸν δυναμικόν, τὴν παραγωγικότητα τῆς ἔργασίας, τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν, τὴν ἐκπαίδευσιν, τὰς στεγαστικὰς ἀνάγκας, τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν δυνατότητα ἀλλαγῆς ἔργασίας ὡς καὶ ἄλλους παρεμφερεῖς συντελεστάς. Ἐπίσης τὰ πλαίσια τοῦ προγράμματος ὀφείλουν νὰ τεθοῦν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὡστε τὰ μακροπρόθεσμα σχέδια νὰ περιορίζωνται εἰς τὴν ἐπισήμανσιν βασικῶν σκοπῶν καὶ ἀρχῶν οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς διὰ τῶν ὄποιων θὰ ἐπιτυγχάνωνται. Τούναντίον ἡ βραχυπρόθεσμος προγραμματισμὸς ὀφείλει νὰ ἀπασχολήται μὲ τὸν προσδιορισμὸν προτεραιότητος καὶ τὴν προώθησιν συγκεκριμένων σχεδίων καὶ μετρῶν ἀτινα ὑπόσχονται ταχέα ἀποτελέσματα καὶ ὡς ἐκ τούτου μικροτέραν ἐπιβάρυνσιν. Τέλος ὁ προγραμματισμὸς πρέπει νὰ γίνη ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν δυνατοτήτων τῶν.

* *

Παρ' ὅλον τὸ ἄγχος, τὸ ὄποιον ὡς οἰκονομολόγος αἰσθάνομαι, ἐνώπιον τοῦ μεγέθους τῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ὄποια ἀνεκίνησα, αὐτὸ δὲν μὲ ἐμποδίζει νὰ πιστεύω ὅτι διὰ μιᾶς συνδεδυασμένης προσπαθείας θὰ δυνηθῶμεν νὰ προσφέρωμεν ἔνα καλλίτερον μέλλον καὶ εἰς τὸν τόπον μας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς χιλιάδας τῶν ἐκατομμυρίων ἀνθρώπων οἵτινες σήμερον ζοῦν μ' αὐτὴν τὴν ἐλπίδα.